

Тенденции и предизвикателства пред развитието на професията „социална работа“ (общи изводи от експертна оценка в гр. Габрово)

Лиляна Русанова

Tendencies and predicaments for the development of the profession of social work (general conclusions of the expert evaluation of Gabrovo city): The aim of the article below is to present mostly general conclusions concerning the tendencies and the predicaments for the development of the profession of social, using the help of the analysis of a conducted empirical sociological survey. The approach of presentation may be the root of criticism, but according to the author such endeavors are necessary and even challenging.

Key words: profession, content of the profession, career, social significance, personal significance

ВЪВЕДЕНИЕ

Необходимостта от изследване на тенденциите и предизвикателствата пред развитието на професията социална работа в България е предизвикано от следните съображения:

Първо, професионализацията на социалната работа в световен мащаб започва в началото на XIX век и непрекъснато се развива под натиска на дебати относно позицията на професията в обществото, основните компоненти на професионална подготовка, статус и престиж, ценност и значимост за определени групи, индивиди и обществото. В България този процес е особено динамичен от началото на 90-те години на XX век. От екзотично и непознато явление, насочено към полагане на грижи за клинично болни или клиенти на домашния социален патронаж, социалната работа се *трансформира в разпространена обществена институция, разработена на нормативно(прескриптивно) и образователно(описателно и дескриптивно) равнище.*

Второ, социалната работа като професия не се развива във вакуум, а в определен контекст, който едновременно е източник и предизвикателство пред развитието ѝ.

Изхождайки от общоприетите теоретични постулати, настоящото изследване цели да идентифицира *експертното мнение* относно тенденциите и предизвикателствата на развитие на социалната работа като практика и професия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основни бележки:

За по-добро осмисляне на основните идеи на настоящата разработка се налагат няколко встъпителни бележки:

а) утвърден постулат е, че професията най-често се дефинира като труд, носещ доход, за чието осъществяване са необходими съответни знания и компетентности. Съществува и единомислие, че чрез професиите обществото „разпределя“ видовете необходим труд сред членовете си [1;69]. Следователно професията е не само положен възмезден труд, но и осъществява обществена мисия и задачи и съответства на общественото развитие, *т.е професията има определен обществен престиж.* В този контекст общовалидната дефиниция на професията социална работа, посочва че *„социалната работа насърчава социалната промяна, разрешаването на проблеми на човешките взаимоотношения и развитието на способностите на хората а цел подпомагане на благоденствието“*[2]. Тази дефиниция може да бъде анализирана на различни равнища и при различна проходимост през полюсите. Очевидно около професията социална работа се обособяват множество сечения и обществената ѝ значимост зависи от: публичните политики, действащото законодателство, наличните ресурси, от ефикасността и

ефективността на защитните мероприятия, от социално-икономическите отношения, установени в страната и др. Най-общо в настоящото изследване, посочените зависимости и взаимовръзки между тях, служат като основа за разработване на инструментариума на проучването. Всеки установен дефицит влияе върху обществените имидж и престиж на професията. За установяване на основните проблемни зони се прилага метод на експертна оценка. Анкетната карта е обособена в раздели, чието оценяване включва широк диапазон от субективни мнения: 1- в никаква степен; 2- в малка степен; 3- в известна степен; 4- във висока степен; 5- в много висока степен. На основата на получената средна претеглена величина за всяко твърдение се извеждат определени дефицити.

б) също толкова категорично е установено, че професията е личен избор на всеки човек и оживява чрез специалиста и личността, която я упражнява. Следователно професията има *индивидуална значимост за всеки конкретен човек*, защото личността намира персонална реализация в и чрез нея [1;64] или най-общо професията има *конкретно личностно битие*. Погледнато от тази перспектива се оказва, че социалната работа е свързана с редица показатели като: равнище на заплащане на труда, възможност за кариерно развитие, усещане за защитеност, усещане за полезност на професионалиста и др. Тук отново се наблюдава взаимовръзка и зависимост между различните твърдения, както и значимост при определянето на личностното удовлетворение за практикуване на професията.

Изхождайки от общоприетите теоретични постулати настоящото изследване **цели** да идентифицира *експертното мнение* относно тенденциите и предизвикателствата на развитие на социалната работа като практика и професия.

Така формулираната цел се постига чрез решаване на следните **задачи**:

1. Експертно оценяване на фактори от външната среда, които оказват влияние едновременно върху работното ежедневие на социалните работници и върху обществения облик и престиж на професията социална работа. Чрез оценяване на външните фактори, в които се развива професията се прави опит за формулиране на изводи за бъдещи предизвикателства, на основата на установените тенденции и съпътстващи дефицити.
2. Обобщаване на субективните оценки на работещите експерти, чрез които може да се позиционира професията в личностен план. Чрез тази оценка се прави опит да се дефинират предизвикателствата в локализирането на професията на пазара на труда.

Обект на изследването са социални работници и техните ръководители във всички социални институции в гр. Габрово. Проучването е осъществено в 15 институции на територията на гр.Габрово и обхваща 45 експерта. Анкетирани са само социалните работници и техните ръководители. Изследването е изчерпателно и представително, тъй като извадката на изследването съвпада с генералната съвкупност.

Основен инструментариум на изследването е пряка анонимна анкета. При анализа на резултатите се използва контент анализ, вторичен анализ на статистическа информация и литературни източници, метод на средните претеглени величини.

Хипотезата на изследването е дефинирана така: *социалната работа, като практикувана професия в България, среща редица предизвикателства, произтичащи от обществения контекст и деформации, които изискват адекватни решения с оглед нейното легитимиране в обществен и личностен контекст. Докато социалните работници поддържат изразен интерес към защита на правата на клиентите си и предоставяне на качествена грижа, практиката ще продължава да издига професионализма.*

Изследването има следните ограничения:

- разчита се на субективна оценка на работещите в социалната сфера и не е събрана информация за обществените нагласи за професията и нейното място в съвременния живот;

- изследването прави „моментна снимка“ на състоянието на професията, което предполага периодично повтаряне с оглед създаването на динамични редове, чрез които да се направят по-прецизни изводи относно професията и нейното развитие.

- поради ограничения обем на настоящата разработка ще се представят най-общите изводи на част от разделите на изследването. Авторът осъзнава, че подобен подход може да бъде укорим, поради липсата на детайлно представени резултати.

Основни изводи

Установени тенденции:

Чрез изследването се идентифицират основни дефицити, произтичащи от факторите на средата, в която се развива и функционира социалната работа. Данните от съответните раздели на изследването позволяват да се обособяват следните тенденции:

- **социалната работа** като професия и практика **зависи от действащите политики**. Независимо от протичащите реформи в България *рамките на социалната работа и капацитета на всяка институция се определя от централната администрация, но социалната работа се осъществява основно чрез структурите на местното управление*. Резултатите от изследването позволяват да се формулира и следния извод: **„политиките влияят върху социалната работа и върху работещите, без възможност на работещите да влияят върху политиките. Социалните работници нямат достатъчно власт, влияние и механизми да „пренасочат“ държавните, областните и общинските политики, нито да участват в тяхното разработване“;**

- **социалната работа се осъществява в определени законови рамки**. Законът регулира практиката на социалната работа, като я държи отговорна и предоставя на социалните работници права и задължения, които са им необходими, за да извършват успешно своята работа. Обект на законодателно регламентиране, чрез разработване на длъжностни характеристики, са и обхвата на оказаната подкрепа към клиента, и професионалното битие на професионалиста (назначаване, растеж, развитие). Експертите критично оценяват действащите закони. Основните причини за тази оценка са честите промени в законодателството от една страна, а от друга, наличието на множество закони, имащи непряко, но важно значение за изясняване на статуса на клиента и проблема му. Експертите определят, че **действащото законодателство не е напълно ясно, приложимо и не регламентира професията социален работник;**

- **социалната работа е свързана и зависеща от наличните ресурси**. Констатирани са дефицити в областта на материалните, човешки и информационни ресурси, който според експертите натоварват работното ежедневие и изискват изграждането на съзнателни, систематични и рационални подходи за осмисляне на социалната действителност от самите тях. **Резултатите от изследването идентифицират сериозни проблеми пред човешкия ресурс**, а именно: **ниска степен на инвестиране в развитието на компетентности на социалния работник, висока степен на натовареност, много висока степен на стрес в работното ежедневие, ниска степен на заплащане на труда, ниска степен на обществен престиж, ниска степен на овластеност на социалния работник**.

- **администрирането и бюрократизирането на социалната работа е неизбежен процес, съпътстващ нейната институционализация**. Данните от изследването свидетелстват за наличието на административни бариери, свързани с: **висока бюрократична тежест, разход на време и усилия от страна на клиента и социалния работник, процедурно отношение при реализирането на подкрепата,**

неработещо междуинституционално сътрудничество. Получените резултати свидетелстват, че административната правилност е водеща в работата на социалните работници.

– социалната работа като професия и практика трябва ежедневно да доказва ефективност и ефикасност. Изследването показва, че практиката поставя социалните работници **в едно непрекъснато „напрежение“ между техния дълг към индивида и към обществото. Стремещт към едновременно уравновесяване на тези две противоположни състояния провокира неудовлетвореност сред работещите и усещане за ниска резултатност.**

- личностния и обществен имидж на **социалната работа като професия зависи от възнаграждението на професионалистите.** Най-тревожната тенденция, която се установи чрез експертната оценка е ниското възнаграждение на социалните работници. Доход в интервал 360.00-460.00 лева декларират **51% от анкетираните професионалисти, 38%** получават между 460.00 – 660.00 лева, поради по-голям трудов стаж или защото тяхната услуга е финансирана по Европейски проект и едва **11%** декларират по-високо възнаграждение. Според автори изчисления се установява, че работещите експерти **получават 46% от средната работна заплата на един нает в икономическа дейност** „хуманно здравеопазване и социална работа“, което говори **за работещи в капан на бедността**[3]. Ниското възнаграждение **обяснява факта**, защо професията социална работа е силно феминизирана /93% от анкетираните лица са жени. Тук основателно възниква въпросът как социалните работници реализират възпроизводствената си функция и как задоволяват основните си жизнени потребности?/. Ниското възнаграждение **противоречи** на квалификацията на работещите /само 3% от работещите социални работници нямат образование, останалите 97% не само имат придобита образователно-квалификационна степен „Бакалавър“, но са завършили една или повече магистърски програми. В масовия случай експертите имат бакалавърска степен по специалност „Социални дейности“ и магистърска степен, близка до специалността/. Според собствени изчисления се оказва, че работещите експерти **получават 1/3 от работната заплата на един трудещ се с висше образование в икономиката в България и 1/2 от средната работна заплата за сектора.** Ниското възнаграждение **противоречи**, на установените нагласи за професионално развитие – едва 29% от експертите са склонни да напуснат, заради ниското възмездяване на труда, а 44% изпитват удовлетворение от професията си. Източник на вдъхновение за социалният работник, не е възнаграждението, а възможността да помогне на клиента си. Резултатите от изследването ясно посочват, че **всичко, което прави социалният работник, както и начина, по който го прави, независимо от работната среда и ежедневието** /стрес, натовареност, ниско възнаграждение, дефицит на ресурси, бюрократични процедури и т.н/, **цели да подпомогне, подкрепи и намали рисковете за клиента.** Не на последно място незадоволителното възнаграждение е причина за личностното усещане, че социалната работа не е престижна за обществото. Социалните работници не се възприемат като „агенти на социалната промяна“, нито имат самочувствие, че са значими за общественото развитие.

Основни предизвикателства:

Установените дефицити говорят за необходимост от систематични действия за тяхното минимализиране, които да доведат до по-бърз прогрес на социалната работа при установяването на своите професионални акредитиви в очите на обществото. Във връзка с това се очертават следните предизвикателства и проблеми:

- **организационно-функционални**, включително свързани с пропуски в нормативната уредба и законодателството, отсъствие или наличие на дифузни стандарти за упражняване на професията, потребност от разширяване на

капацитета на организациите, непрекъснато обновяване на съдържанието и реализацията на професията на всичките ѝ равнища, допълване на установените компетентности, професионални роли и длъжностни характеристики, правомощия, отговорности и овластеност чрез междуинституционален консенсус и участие на социалните работници;

- **от материално-технически характер.** Наличието на дефицити в оборудването, материалната база и информационното обезпечаване на работещите, влияе пряко върху качеството на предоставените помощи и услуги;

- **от икономически характер** - ниското възнаграждение очевидно ограничава модерността, актуалността на професията, търсенето на специалисти за нея и желанието за започване и развитие на подобна кариера.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Социалната работа, като професия, среща трудности при своето легитимиране и предизвикателства, които могат да доведат до деформация и размиване на професионалния ѝ облик. Използваният подход на представяне на резултатите от емпирично социологическо изследване може да бъде критикуван заради ограниченост и непълно представяне на действителното състояние на професията.

По-важното е, че настоящия доклад поставя въпросите: *как социалната работа като професия да достигне до тези дестинации на уважаван, обществено признат и личностно удовлетворяващ труд и кой, ако не практиците, преподавателите и учащите ще извърви този път?* Този дебат е отворен за дискусии, но и предизвикателен за изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Мерджанова, Я. Функционално разработване на професията, сб.Теория и практика на социалната работа, УИ „св.Климент Охридски“, София, 2003

[2] Scharodlow, St. Practical Skills for Workes. University of Sheffield Press, 1994.

[3] <http://www.nsi.bg/>

За контакти:

Доц. д-р Лиляна Русанова, Катедра “Социални и стопански науки”, Технически Университет - Габрово”, тел.: 088536686, e-mail: lilyana.rusanova@gmail.com

Докладът е рецензиран.